

De ondraaglijke lichtheid van loopbaankeuzen

Tom Luken

Loopbaankeuzen hebben voor velen een bijna ondraaglijke zwaarheid. In een aantal opzichten lijken ze inderdaad tegelijk van levensbelang en onoplosbaar. Van een andere kant beschouwd zijn ze echter een stuk lichter: de keuze is namelijk minder bepalend voor succes en geluk dan menigeen denkt. En keuzeproblemen kunnen zich vanzelf oplossen in plaats van door hard werken. Loopbaanadviseurs doen er goed aan ook deze kant onder de aandacht te brengen. In dit artikel komen zowel de ondraaglijkheid als de lichtheid aan bod. Afgesloten wordt met enkele vragen aan 'de politiek'.

In het begin van zijn beroemde roman uit 1983 *De ondraaglijke lichtheid van het bestaan* schetst Milan Kundera het dilemma van zijn hoofdpersoon Tomas: 'Is het beter samen met Tereza te zijn of alleen te blijven? Er bestaat geen mogelijkheid om na te gaan welke beslissing beter is, want er is geen vergelijking. Wij maken alles zomaar voor het eerst en onvoorbereid mee, net als een acteur die voor de vuist een stuk speelt. Maar wat kan het leven waard zijn, als de eerste repetitie voor het leven al het leven zelf is? Het leven lijkt daarom altijd op een schets. Hoewel het wordt 'schets' evenmin juist is, want een schets is altijd een ontwerp van iets, de voorbereiding voor een schilderij, terwijl de schets van ons leven een schets is voor niets, het ontwerp zonder een schilderij.'

Kundera beschrijft hier een probleem dat ook opgaat voor loopbaankeuzen: "Een mens kan nooit weten wat hij wil, omdat hij maar één leven heeft dat hij niet aan zijn voorgaande levens kan toetsen, noch in zijn volgende levens kan herstellen."

De ondraaglijkheid van loopbaankeuzen

Van de ene kant zijn gewicht en moeilijkheidsgraad van loopbaankeuzen ondraaglijk. Wij denken dat de kwaliteit van ons leven ervan afhangt. "Kiezen voor een studie is de keuze van je leven", sprak een adviseur aan de Universiteit Utrecht een tjokvolle collegezaal toe. En hoe moeilijk is kiezen wel niet? Welke problemen moet je allemaal oplossen om tot een goede keuze te kunnen komen?

Een eerste probleem is dat er zo veel mogelijkheden zijn. Het Mbo telt circa 850 opleidingen. Het hoger onderwijs kent volgens de site *Studiekeuze123* ongeveer 450 bachelor- en 850 master-opleidingen. Het aantal cursussen is nog vele malen groter. Gangbare gidsen, zoals *Beroepengids tot en met Mbo* en *vanaf Mbo* van LDC Business bevatten elk bijna 1000 beroepen. De aantallen mogelijke functies en banen vormen daar uiteraard nog veelvoud van.

Een tweede probleem is dat het moeilijk is om je een voorstelling te maken. Onderwijsinstellingen en bedrijven schetsen dikwijls een rooskleurig beeld in plaats van objectief voor te lichten. Namen van opleidingen en functies zeggen weinig. Wat leer je bijvoorbeeld in de

Mbo opleiding 'Adaptatietechnicus' of wat kun je met de Associate Degree 'Arts & Crafts'? Wat doet een 'senior workflow manager afdeling Business process development' bij een telecombedrijf?

Ook al slaag je erin je een voorstelling te maken van hoe het nu is, waar het bij je keuze om gaat is de vraag hoe het in de toekomst zal zijn. We kunnen echter onmogelijk overzien waar allerlei maatschappelijke, economische, wetenschappelijke en technische ontwikkelingen toe zullen leiden.

Een misschien nog groter probleem dan het kennen van de (toekomstige) mogelijkheden op het gebied van opleiding en werk ligt in het leren kennen van jezelf. Psychologisch onderzoek leert dat de meeste mensen hun eigen capaciteiten en talenten niet goed kunnen inschatten. Vaak is sprake van zelfoverschatting, soms juist van zelfonderschatting. Het is moeilijk om wens en vrees te onderscheiden van de werkelijkheid. En om de meningen van anderen los te zien van de eigen mening. De moeilijkste vraag voor velen is: Wat wil ik nu eigenlijk? Uit onderzoek blijkt dat mensen niet of nauwelijks weet hebben van en toegang kunnen krijgen tot hun diepere drijfveren. Kundera zegt het zo: "Een meisje dat ernaar verlangt te trouwen, verlangt naar iets dat ze helemaal niet kent. Een jongeman die naar roem hunkert, weet niet wat roem is."

Ook op het gebied van zelfkennis geldt: zelfs als je jezelf ondanks alles nu goed kent, weet je dan ook hoe je in de toekomst zult zijn? Het is moeilijk om je voor te stellen dat je in sommige opzichten een heel andere persoon zult worden die heel andere dingen belangrijk gaat vinden.

Met dit alles wordt het bijna onmogelijk om in te schatten waar het bij de keuze eigenlijk om gaat, namelijk hoe je je op langere termijn zult voelen in de verschillende mogelijkheden.

Er zijn nog meer moeilijkheden. Bijvoorbeeld de overspannen verwachtingen die velen hebben. Zoals het idee dat werken altijd leuk moet zijn of altijd een passie moet bevredigen. En dan is er nog de druk vanuit de omgeving: wat te denken van de ambities en wensen van ouders en partners? Plus de maatschappelijke druk.

Er komt nu bijvoorbeeld een 'langstudeerdersboete'. Het voornaamste motief van politici hiervoor is dat zij menen dat scholieren daardoor meer gemotiveerd zullen zijn om in één keer de juiste studie te kiezen. Alsof zij hiervoor niet gemotiveerd zijn! Alsof er niet in allerlei vormen keuzestress bestaat!

De lijst moeilijkheden is nog lang niet compleet. Zo zijn er nog de existentiële vragen die onder of achter de te maken keuzen liggen. Bijvoorbeeld: Waarvoor leven we eigenlijk? Wat is een goed leven? Vragen waarop ondanks eeuwen denkwerk op hoog niveau van theologen en filosofen nog geen eensluidend antwoord bestaat en die iedereen dan ook uiteindelijk voor zichzelf moet beantwoorden.

En dit alles moet de persoon proberen op te lossen met vermogens die in een aantal opzichten zeer beperkt zijn. Uit breinresearch en ontwikkelingspsychologisch onderzoek blijkt dat de meeste jongeren, maar ook

veel volwassenen eigenlijk over onvoldoende overzicht en autonomie beschikken om goede, eigen keuzen te kunnen maken. Als je onafhankelijk advies bij een loopbaankeuze nodig hebt, moet je daarvoor in Nederland in veel gevallen zelf betalen. En hoe kies je een adviseur? Sommige adviseurs gaan uit van informatie verzamelen en goed je verstand gebruiken. Anderen raden je aan om je gevoel of passie te volgen. Wat is het beste?

Ook als je goed begeleid wordt en het goed aanpakt, blijft de keuze een stap in het ongewisse. Hoeveel informatie je ook verzamelt en hoe hard je ook nadenkt, de toekomst is onvoorspelbaar. En dat terwijl je meent dat je levensgeluk van de keuze afhangt! Een ondraaglijke kwestie. Of niet?

De lichtheid van loopbaankeuzen

Gelukkig blijkt de keuze veel minder bepalend voor succes en geluk dan menigeen denkt. Geluk, pech en allerlei toevalligheden en onvoorzienbare omstandigheden spelen een doorslaggevende rol. Belangrijkst is niet de keuze, maar hoe we naderhand omgaan met wat we gekozen hebben en wat we tegenkomen. Dat zien we de bijvoorbeeld bij de studiekeuze. Neem een scholier die 'verkeerd kiest': hij informeert niet goed, denkt niet goed na en laat zich sterk beïnvloeden door toevallige omstandigheden, zoals wat een vriend kiest en hoe de koffie smaakt. Zo'n keuze kan echter heel goed aflopen als de interesse voor het gekozen onderwerp groeit en als binding met de opleiding en met medestudenten ontstaat. 'Goede keuzen' (weloverwogen, passend, advies ingewonnen, hart en verstand laten spreken...) kunnen daarentegen makkelijk verkeerd aflopen als het onderwijs of de begeleiding niet goed is. Helaas is dit nogal eens het geval. De student krijgt dan ten onrechte de schuld. Had hij maar beter moeten kiezen! Het ligt echter niet aan zijn keuze, maar - behalve aan het slechte onderwijs - aan een gebrek aan 'commitment'.

Hoe turbulenter de ontwikkelingen in de wereld zijn, des te geringer wordt het belang van de keuze en des te groter het belang van processen van binding en aanpassing. Hoe lang blijf je trouw aan wat je gekozen hebt? Kun je het dilemma oplossen tussen voldoende lang volhouden en bijtijds opgeven? Hoe pas je je aan wanneer

Vragen aan de politiek

Dames en heren politici, weet u:

- dat 27% van de afgestudeerden in het beroeps- onderwijs 1½ jaar na afstuderen al buiten de gekozen opleidingsrichting werkt (gegevens ROA)?
- dat slechts twee procent van de volwassenen werkt in het beroep dat zij op 18-jarige leeftijd voor ogen hadden (volgens onderzoeker John Krumboltz)?
- dat 30 jaar geleden niemand voorzag dat anno 2011 vrijwel iedereen dagelijks aan een beeldscherm werkt? Dat technische ontwikkelingen sindsdien alleen nog maar sneller gaan, zodat we nauwelijks kunnen voorzien hoe we over vijftien jaar zullen werken?
- dat 80% van de studenten die momenteel in het hoger onderwijs zitten, uiteindelijk in beroepen zal werken die nu nog niet bestaan (volgens Charles Hopkins, UNESCO)?
- dat de meeste jongeren en jong volwassenen over onvoldoende overzicht en autonomie beschikken voor goede, eigen keuzen?
- dat het uitproberen van verschillende studies waarschijnlijk juist een betere voorbereiding biedt voor de adaptability en employability die wij allemaal voor het latere arbeidzame leven nodig achten, dan ongefundeerde zekerheid over hun toekomst?
- dat ontelbare jongeren worstelen met hun studiekeuze en gelijk hebben als ze dingen zeggen zoals Olaf: "Ik vind wel 101 beroepen leuk. Natuurlijk kan ik nu wel iets kiezen, maar hoe weet ik nu of ik dat over 10 jaar nog steeds leuk vind? Het is gewoon voor mij onmogelijk te weten wat ik later wil gaan doen."¹ Vindt u dan niet, dat we op de verkeerde weg zijn als we van jongeren eisen dat zij nu voor een beroep kiezen en ook nog in één keer de juiste keuze maken? Als we deze eisen laten vallen, maken we de start van hun loopbanen een stuk lichter. Daarmee wordt de kans op een voorspoedige latere ontwikkeling van die loopbanen aanmerkelijk groter!

¹Het citaat komt uit de nota Het Gidsysteem als begeleidingstool voor studie- en beroepskeuze: een passende studiekeuze als voorwaarde voor arbeidsgeluk van Annelies Drost en Frans Meeuwssen van Crosspoint Advies te Werkhoven

de onvermijdelijke onvoorziene ontwikkelingen plaatsvinden? Hoe maak je goed gebruik van de ervaringen die je opdoet op zijpaden door 'verkeerde keuzen'? Hoe ontwikkel je je? Hoe blijf je 'cognitief flexibel'? Vragen waarbij loopbaanadviseurs waardevolle begeleiding kunnen bieden, maar waarvoor ze veelal niet worden ingeschakeld. Helaas staren cliënten en opdrachtgevers zich nog steeds te vaak blind op de keuze in plaats van het proces van loopbaanontwikkeling. Zij komen vaak alleen om advies bij transities, dus als er een keuze gemaakt moet worden.

Eén van de manieren waarop adviseurs dan kunnen helpen is het gevoelde gewicht van de keuze te verlichten. Die keuze is zeker niet onbelangrijk en doorgaans zeker niet makkelijk, maar je leven hangt er niet vanaf. Leren leven met gemaakte keuzen en met het onverwachte is minstens zo belangrijk. De wereld van opleidingen en werk zal doorlopend nieuwe mogelijkheden en nieuwe keuzen bieden.

De keuze wordt ook een stuk lichter als we toepassen wat wetenschappers en anderen in dit nummer van *LoopbaanVisie* duidelijk maken. Voor goed kiezen moet je niet al te veel informatie inwinnen en niet al te hard nadenken. Talloze onbewuste processen in je brein zijn bezig om voor jou de keuze te maken. Veel als ondraaglijk ervaren keuzen lossen uiteindelijk zichzelf op. Bijvoorbeeld die van Tomas. Terwijl hij vruchteloos peinsde en over de binnenplaats naar de muren aan de overkant staarde, pakte Teresa haar koffer en nam de trein. ■

Tom Luken is arbeids- en organisatiepsycholoog en werkt vanuit Luken Loopbaan Consult te Amsterdam als onafhankelijk onderzoeker en adviseur bij loopbaanvraagstukken. <http://home.kpn.nl/tluken/llc.htm>. Referenties met betrekking tot de citaten en gebruikte bronnen kunnen worden opgevraagd bij de auteur.